

SVATOANENSKÁ POUŤ V MNICHOVĚ HRADIŠTI JAKO TYP MĚSTSKÉ SLAVNOSTI DRUHÉ POLOVINY 19. A PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ

Lenka PROCHÁZKOVÁ

V malém středočeském městě Mnichově Hradišti žilo ve druhé polovině 19. století mezi třemi a třemi a půl tisíci obyvatel. Jednalo se o sídlo soudního a politického okresu. Navzdory tomu, že se na severozápadě regionu již nacházely obce německé, Mnichovo Hradiště bylo vždy městem ryze českým. Jeho význam jistě posilovala skutečnost, že se jednalo o rezidenci valdštejské primogenitury a od osmdesátých let 18. století i o místo posledního odpočinku generalissima Albrechta z Valdštejna. K prvním náznakům národního života došlo ve městě na počátku čtyřicátých let, naplno se však rozhořel až od let šedesátých, kdy se dříve založené spolky znovu zaktivizovaly, nové vznikaly a kdy se novým prvkem sociability staly slavnosti, z nichž většina měla národnostní podtext.¹⁾

Městské slavnosti měly ve většině případů velmi podobný průběh: festivitu zahajoval průvod městem, nedílnou součástí byla mše sloužená v děkanském kostele sv. Jakuba či méně často v kostele sv. Tří králů, následoval samotný slavnostní akt, k němuž patřily slavnostní projevy, hudba a hostina, někdy i divadelní představení. Večer byla velká většina slavností zakončena věnečkem či jinou taneční zábavou.²⁾

Zvláštní událostí, specifickým typem festivity, byla církevní slavnost – každoroční svatoanenská pouť, na niž putovali lidé z okolí vzdáleného i několik desítek kilometrů. V tomto článku se pokusím ukázat, jak se původní církevní slavnost postupně přiblížila výše popsaným městským slavnostem.

1) K národním slavnostem v celozemském kontextu viz: Karel ŠIMA, *Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruované národní identity*, in *Český časopis historický* (dále: ČČH) 104, 2006, č. 1, s. 81–110.

2) K tomu podrobně viz diplomová práce obhájená na FF UK v Praze: Lenka PROCHÁZKOVÁ, *Mnichovo Hradiště 1866–1895. Každodenní život malého města ve druhé polovině 19. století*, Praha 2011.

Mnichovohradištské poutě měly dlouhou tradici: roku 1713 se městu vyhnula morová rána, která měla v Čechách na svědomí veliké množství lidských životů. Věřilo se, že se tak stalo zásluhou sv. Anny, patronky obce. Vrchnost tehdy nechala postavit před kostel sv. Tří králů, jenž byl součástí místního kapucínského kláštera, sochu jmenované světičky,³⁾ která se díky domnělému zázraku stala kultovním objektem, a od té doby začala do města proudit procesí poutníků.⁴⁾ Roku 1722 zřídila čerstvě ovdovělá hraběnka Marie Markéta z Valdštejna, rozená Černínová z Chudenic (1869–1725), trvalou nadaci na procesí k soše sv. Anny, a protože kapacita kostela již nepostačovala, rozhodla se hraběnka rozšířit jeho prostor v letech 1721–1724 o kapli sv. Anny.⁵⁾ Patronce města byl zasvěcen i hlavní oltář kaple. Mnichovo Hradiště se tak zařadilo k místům, která získala nový symbolický význam v pobělohorských Čechách, a samotná pouť se stala velmi účinným prostředkem rekatolizace.⁶⁾

Klášteří kostel sv. Tří králů nebyl tedy původně budován jako místo cíle poutníků, této funkce nabyl sekundárně. Jinak tomu už bylo v případě kaple sv. Anny, jejíž bohatě zdobený styl dodnes ostře kontrastuje se strohou kapucínskou architekturou. Přijmeme-li dvojí pojetí pouti, jak ho chápal např. autor hesla v Ottově slovníku naučném,⁷⁾ jednalo se v případě Mnichova Hradiště o pouť výroční, tzv. patrocinium, tedy „slavnost na památku svatého, podle kterého se kostel nazývá“, přestože tomu tak nebylo od počátku.

Díky předmětu úcty, jímž byla socha sv. Anny, putovali do města také lidé z bližšího i vzdálenějšího okolí, slavnost tedy neměla výhradně lokální charakter. J. V. Šimák, který však čerpal z dokumentů kapucínských mnichů, jejichž údaje mohly být úmyslně nadsazené, zmiňuje, že „o svatě Anně

3) Originál této sochy byl v roce 2010 přesunut do lapidária, které se v kostele sv. Tří králů a kapli sv. Anny nachází, a 22. července 2012 byla na původní podstavce umístěna pískovcová kopie.

4) Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Máti kapucínů. Zvláštní otisk z Pekařova sborníku II*, Praha 1930, s. 165.

5) J. V. ŠIMÁK, *Máti kapucínů*, s. 178. Zdaleka se nejednalo se o jediný počín této hraběnky: budeme-li jmenovat jen sakrální stavby z nejbližšího okolí, jsou jejím dílem také kaple sv. Stapina/Prokopa v nedaleké oboře Klokočka a současná barokní podoba děkanského kostela sv. Jakuba v Mnichově Hradišti.

6) K ideové stránce poutí v 17. století viz Marie-Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, in: ČČH 95, 1997, č. 3–4, s. 585–620.

7) Heslo *Pouť*, in: Ottův slovník naučný, XX, Praha – Litomyšl 2000, s. 351.

až 20 000 lidí přicházelo z daleka“.⁸⁾ Např. k roku 1721 uvádějí prameny 15 000 věřících.⁹⁾ Význam poutí však postupně upadal, charakter slavnosti se proměnil, a proto zmínky o Mnichově Hradišti v soupisech poutních míst z přelomu 19. a 20. století nenalzáme.¹⁰⁾

Jak svatoanenská pouť v Mnichově Hradišti vypadala ve druhé polovině 19. století, lze rekonstruovat ze tří pramenů, které se svým charakterem blíží ego-dokumentům.¹¹⁾ Ve všech případech se jedná o vzpomínky, které byly napsány s odstupem mnoha desítek let, proto je třeba k nim přistupovat kriticky; zanechaly je však osoby, jež svým vzděláním a rozhledem převýšily průměrného obyvatele města: jednalo se o syna řídicího učitele Jiřího V. Klíma (1874–1947), pozdějšího docenta pedagogiky na Univerzitě Karlově, jenž zanechal dva svazky vzpomínek na své dětství,¹²⁾ ředitele městské spořitelny Františka Mendíka (1859–1947), který sepsal osmnáctidílné memoáry¹³⁾ (kapitola o poutích však více připomíná práci historickou než vlastní vzpomínku), a průběh slavnosti přibližuje v městské kronice také Václav Pařík (1895–1953), dlouholetý kronikář města.¹⁴⁾

Pouť se slavila vždy nejbližší neděli po svátku sv. Anny, který připadal na 26. července. Protože prostředí katolické církve bylo vždy poměrně konzervativní, charakter poutí se po desítky let neměnil. I ve druhé polovině 19. století tak přetrvávalo u těchto slavností mnoho prvků kořenících v mystickém baroku. Zdá se však, že ideová náplň a také míra zbožnosti účastníků poutí se proměnily, což jistě souvisí se zintimněním víry a také celkovou desakralizací společnosti.¹⁵⁾ Neměnnou zůstala v první řadě vnější forma – samotné putování k významnému místu a slavnostní mše s velkolepým hudebním doprovodem.

8) J. V. ŠIMÁK, *Máti kapucínů*, s. 165.

9) *Tamtéž*, s. 173.

10) Např. Julius KOŠNÁŘ, *Poutnická místa a památné svatyně v Čechách*, Praha 1903.

11) K významu ego-dokumentů v moderních dějinách naposledy v českém prostředí Milena LENDEROVÁ, „*A ptá se, knížko má...*“. *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.

12) Jiří V. KLÍMA, *Jirka. Pohádka o jeho dětství*, Praha 1944; Pedagogické muzeum J. A. Komenského (dále: PMJAK), fond J. V. Klíma, Jiří V. Klíma, *Jirka II*, s. d., rkp.

13) Muzeum města Mnichovo Hradiště (dále: MMMH), František MENDÍK, *Vzpomínky*, 1934–1946, rkp.

14) MMMH, Václav PAŘÍK, *O hradištské pouti*, in: Pamětní kniha města Mnichova Hradiště, 1946, rkp. fol. 521–524.

15) Blíže viz: Markéta HOLUBOVÁ, *Barokní religiozita v českých poutích*, in: Z. Hojda – R. Pahl (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 55–71.

Z popisů všech tří výše zmíněných autorů vzpomínek se zdá, jako by náboženský rozměr nebyl tím hlavním, co jim pouť přinášela: mše, jež se odbývala v kapli, byla jen jedním z bodů programu (stejně jako u jiných městských slavností). Součástí církevního obřadu byl hudební doprovod, jež měl od konce šedesátých do konce osmdesátých let na starosti řídící učitel Jan Klíma. Již dlouhou dobu před těmito významnými událostmi se zpěváci a instrumentalisté na svá vystoupení pečlivě připravovali, neboť Klíma považoval mnichovohradištskou pouť za nejdůležitější hudební událost roku.

Větší pozornost při popisu této specifické festivity věnují však pamětníci prostoru před kaplí (Jiří Klíma doslova uvádí, že „*pouť se slavila (...) před kostelem*“¹⁶⁾ a Václav Pařík chápe pod pojmem „*vlastní pouť*“¹⁷⁾ veškeré dění vyjma bohoslužeb). Obchodníci brzy pochopili, že pouť je komerčně důležitým svátkem, a proto se snažili využít ji za účelem zisku: před kostelem tak nebyly k dostání pouze tradiční růžence, svaté obrázky či sošky, děti a mládež si mohly koupit máčené okurky, sladké perníky či tzv. husí hovínka, přítomny byly i houpačky, kolotoč, střelnice či panoptikum.¹⁸⁾ Právě chuťové počítky jsou ve vzpomínkách tematizovány nejčastěji. Pouť byla však zážitkem i pro ostatní smysly: „*Bylo slyšet sem tam nám kladivem některého zpozdilce dostavujícího boudu, zvláštní tahavé zvuky kramářské hantýrky, dětské křiky. Bylo cítit z nedalekých polí vůni pokoseného žita a rozvířený prach. (...) Jakmile byly [bohoslužby] skončeny, rozzevučely se flašiny, aristony na celé kolo.*“¹⁹⁾

Komerční rozměr pouti pochopili brzy také sami obyvatelé města: František Mendík ve *Vzpomínkách* uvádí, že před mnoha hostinci se v době konání poutě stavěly altánky, kde se čepovalo pivo přímo ze sudu.²⁰⁾ Otevřeny nebyly ovšem jen hostince: „*V neděli o pouti bývaly všechny krámy v celém městě až do pozdních hodin odpo[ledne] otevřeny a za náhradu nedělního klidu byly krámy a živnosti zavřeny v pondělí po pouti.*“²¹⁾

16) PMJAK, J. V. Klíma, *Jirka II*, s. 84.

17) MMMH, V. PAŘÍK, *O hradištské pouti*, fol. 522.

18) PMJAK, J. V. Klíma, *Jirka II*, s. 85–87.

19) MMMH, V. PAŘÍK, *O hradištské pouti*, fol. 522.

20) MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, 1942, s. 163.

21) MMMH, V. PAŘÍK, *O hradištské pouti*, fol. 524.

Lidový rozměr, který jistě nechyběl ani u pouti barokní,²²⁾ vtiskovali svátku sv. Anny i zpěváci, kteří zpívali kramářské písně a ukazovali při tom obrázky jakési krvavé historie.²³⁾ Kronikáře Paříka tato skutečnost jako malého chlapce zaujala natolik, že si ještě ve čtyřicátých letech 20. století dobře pamatoval, jak činnost pouličního umělce probíhala: „Každý jednotlivý výjev na obrázku, o kterém zpíval, ukazoval rákoskou. Pomocník anebo pomocnice doprovázel jeho verš na tahací harmoniku. Bývaly to obyčejně příhody zhrzené lásky, sebevraždy, umučení dítek nevlastní matkou a podobné. Malby na plakátě byly provedeny neuměle řemeslně, z každé však stříkalo vědro krve. Píseň o takové události měla celou řadu slok a zpívala se známou notou, jak bylo na obálce předtištěno.“²⁴⁾ Přítomnost těchto zpěváků tvořila jistě protipól chrámové hudby, a posouvala tak celou událost do svěštější roviny. Na prostranství před kostelem se ve druhé polovině 19. století začaly odbývat také některé městské slavnosti,²⁵⁾ což mohlo rovněž přispět k posunu ve vnímání tohoto místa, a tím i ke stírání rozdílů mezi poutí a jinými slavnostmi.

Neopomenutelný je také prvek socializační: na pouť se sjížděli příbuzní obyvatel města, jejich známi, ale také třeba rodáci, pro něž byly letní měsíce ideální dobou návštěvy. V den pouti zasedala celá rodina ke slavnostní tabuli a v žádném domě nechyběly tradiční koláče. Pouť byla svátkem, příjemným zpestřením, který mohl díky společným zážitkům své účastníky stmelit. Je možné, že u některých poutníků převládala nad náboženským rozměrem funkce poznávací: pouť se mohla stát záminkou k návštěvě dosud nepoznaného místa. František Mendík uvádí, že poutníkům byla přístupna zámecká zahrada a v ní umístěné skleníky.²⁶⁾ Celkové atmosféry města využívali žebráci, kteří doufali, že lidé s nimi budou mít slitování.²⁷⁾ Na rozdíl od doby raného novověku se však procesí neúčastnilo panstvo, neboť rekatolizační úsilí již bylo dávno naplněno, a jak již bylo uvedeno, víra se ve druhé polovině 19. století stala soukromou záležitostí.

22) Čeněk ZÍBRT, *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prostonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha 1889, s. 138–141.

23) MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, 1942, s. 160.

24) MMMH, V. PAŘÍK, *O hradištské pouti*, fol. 522.

25) Stanislav KLÍMA, *Život v Mnichově Hradišti před 50 lety*, Od Ještěda k Troskám 12, 1934, s. 20.

26) MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 155 a 149.

27) *Tamtéž*, s. 162.

Zakončením se svatoanenská pouť druhé poloviny 19. století přibližovala typické městské slavnosti, neboť to probíhalo již v ryze profánním duchu: po odchodu poutníků se konal v pondělí v poledne na mnichovohradištském náměstí koncert místní kapely. Po něm odcházeli někteří obyvatelé do hostince v Podhněvousicích, přilehlé osady, kde až do večera probíhala oslava zdárného průběhu právě skončené poutě. „*Tam rychle rozproudila se veselá zábava při hudbě, dobrém pivu a nějakém vydatném zákusku až do pozdního večera.*“²⁸⁾ Vrátime-li se k výše zmíněnému citátu Václava Paříka, můžeme konstatovat, že mnozí obyvatelé města nevnímali jako poutní, slavností den první neděli po svátku sv. Anny, nýbrž pondělí, což podtrhovaly i nejrůznější pokrmy podávané právě v tento den: v řadě domácností prý nechyběla vepřová pečeně, řízky, sekaná, králík či husí pečínka.²⁹⁾

I když byla mnichovohradištská svatoanenská pouť původně náboženskou slavností, začal do ní postupně pronikat prvek národní. Patrně je to např. na článku Ludvíka Hrdiny z Národní politiky 29. července 1939, který píše: „*Pojedete-li na staroslavnou pouť do Mnichova Hradiště v neděli 30. t. m., neopomeňte věnovat pozornost prostředí, v němž se pouť koná. (...) projděte křížem krázem horní i dolní část města, vejděte ve styk s tamním dobrým a příčinnivým lidem, poznáte zajímavé nářečí i krásu naší české vlasti.*“ Nejvýraznějším momentem, kdy původně sakrální slavnost získala národnostní rozměr, byl rok 1947. Pouť se tehdy konala pod heslem *Děkovná národní pouť Pražanů*³⁰⁾ *za znovunabytí státní samostatnosti a svobody a za vyprošení trvalého míru.* O tom, že se jednalo o výjimečnou událost, svědčí fakt, že do Mnichova Hradiště přijel sám pražský arcibiskup Josef Beran, který v neděli odpoledne vedl v kapli sv. Anny slavnostní kázání a požehnal místním farníkům.³¹⁾

V období minulého režimu se náboženský rozměr vyprazdňoval ještě s větší intenzitou a rychleji, než tomu bylo v 19. století a během první republiky. Pouť se slavila i nadále, převážil však rozměr světský – komerční a rodinný. Nakolik tuto skutečnost zapříčinila komunistická propaganda a nakolik se jednalo o proces sekularizace společnosti, jenž existoval již v éře Rakouska-Uherska a v demokratickém Československu, se může stát předmětem dalších výzkumů.

28) MMMH, F. MENDÍK, *Vzpomínky XI*, s. 164–165.

29) MMMH, V. PAŘÍK, *O hradištské pouti*, fol. 524.

30) Impuls vzešel od Spolku rodáků a přátel Mnichova Hradiště a okolí.

31) MMMH, V. PAŘÍK, *O hradištské pouti*, fol. 520.

Mnichovohradištskou kapli sv. Anny lze zajisté vnímat jako místo paměti a místem paměti jsou také zdejší poutě, byť se jejich ideová i formální náplň časem posouvá a proměňuje.³²⁾

32) Jako protipól svatoanenské pouti ve druhé polovině 19. století mohou být do jisté míry vnímány tábory lidu, které proběhly v roce 1869 a 1890 na nedaleké hoře Mužský. Putování na hory, podmíněné původně nábožensky, se sice hlásí k husitskému odkazu, ale protože původní ideová náplň se přetvářela v politický protest, stala se tak jedním ze znaků sekularizace české společnosti v poslední třetině 19. století. K tomu viz: Jiří MALÍŘ, *Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století*, in: L. Fasora – J. Hanuš – J. Malíř (edd.), *Sekularizace českých zemí v letech 1848–1914*, Brno 2007, s. 14.

Kostel sv. Tří králů a kaple sv. Anny v Mnichově Hradišti,
foto autorka, 2012.

Socha sv. Anny, zdroj: Muzeum města Mnichovo Hradiště, 2. pol. 20. stol.

ST. ANN PILGRIMAGE IN MNICHOVO HRADIŠTĚ AS A KIND OF THE TOWN CELEBRATION IN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY

The essay outlines the roots, history and transformation of St. Ann pilgrimages in Mnichovo Hradiště in the period when the purely religious celebration turned into a festivity with significant secularising features. The confrontation of traditional phenomena with modernising and commercial influences is an interesting issue. The author points out the conflicts between sacral and secular elements represented in particular by street artists and secular people. St. Ann pilgrimages may therefore be regarded as a kind of town celebrations that formed and integral part of the social and cultural life in a small district town. Due to several sources of a personal nature, the way the inhabitants and pilgrims perceived the festivity and the importance they attached to it could be reconstructed.